

РОЗДІЛ 3. ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ
НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ПРОТИДІЇ COVID-19
ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE IN CONDITIONS
OF COUNTERACTION OF COVID-19

У статті досліджується низка ризиків економічної безпеки України, зумовлених поширенням COVID-19, які в міру продовження карантинних обмежень економічної діяльності можуть спричинити руйнівні наслідки. Висока невизначеність перебігу епідемічної ситуації та нагромадження негативних наслідків дії заходів, запроваджених у відповідь на COVID-19 в Україні, на тлі поглиблення світової рецесії, спричиненої заходами протиепідемічної безпеки, потребують зміни моделі державного реагування на відповідні виклики економічній безпеці. В умовах обмежених фінансових та економічних ресурсів можливості надання прямої державної допомоги в Україні суттєво звужені. Водночас передумовами підвищення економічної стійкості в період подолання наслідків коронакризи виступає оперативне впровадження правових та регуляторних змін, скерованих на забезпечення економічного перезавантаження та відновлення зростання, збільшення непрямої державної підтримки та застосування організаційно-економічних механізмів зниження негативних економічних наслідків. Зниження загроз економічній безпеці, забезпечення економічної стійкості та захисту економічних інтересів держави залежать від швидкості економічного перезавантаження, яке має бути засноване на всебічному аналізі та врахуванні ризиків.

Ключові слова: економічна безпека держави, коронакриза, ризики економічній безпеці, економічні наслідки COVID-19, економічне відновлення, стійкість економіки.

В статті исследуется ряд рисков экономической безопасности Украины, обусловленных распространением COVID-19, которые

по мере пролонгирования карантинных ограничений экономической деятельности могут вызвать разрушительные последствия. Высокая неопределенность протекания эпидемической ситуации и накопление негативных последствий от воздействия мер, введенных в ответ на COVID-19 в Украине, на фоне углубления мировой рецессии, вызванной мерами противозидемической безопасности, требуют изменения модели государственного реагирования на соответствующие вызовы экономической безопасности. В условиях ограниченных финансовых и экономических ресурсов возможности предоставления прямой государственной помощи в Украине существенно сужены. В то же время предпосылками повышения экономической устойчивости в период преодоления последствий коронакризиса выступают: оперативное внедрение правовых и регуляторных изменений, направленных на обеспечение экономического роста, увеличение непрямої государственной поддержки и внедрение организационно-экономических механизмов по снижению негативных экономических последствий. Снижение угроз экономической безопасности, обеспечение экономической устойчивости и защиты экономических интересов государства зависят от скорости экономической перезагрузки и должны быть основаны на всестороннем анализе и учете рисков.

Ключевые слова: экономическая безопасность государства, коронакризис, риски экономической безопасности, экономические последствия COVID-19, экономическое восстановление, стойкость экономики.

УДК 338.2:351.863.3

<https://doi.org/10.32843/bses.54-5>

Базиліук Я.Б.

к.е.н., доцент, завідувачка відділу

економічної стратегії

Національний інститут стратегічних досліджень

Bazyliuk Yaroslava

National Institute for Strategic Studies

The article examines a range of the risks to Ukraine's economic security caused by COVID-19, which can lead to devastating consequences as quarantine restrictions on economic activity continue. The high level uncertainty of the epidemic situation and the accumulation of negative consequences of the measures implemented in response to COVID-19 in Ukraine, amid the deepening global recession caused by anti-epidemic measures, require a change in the model of state response to economic security challenges. Given the limited financial and economic resources, the possibilities for providing direct state aid in Ukraine are significantly narrowed. The key risks to the economic security of the state should be identified as: (i) significant burden on the State Budget with a significant reduction in its revenues, limited ability to maintain exchange rate stability, public debt service in the face of deteriorating prospects for new borrowing; (ii) a significant increase of debt obligations of government agencies in the structure of receivables; (iii) critical accumulation of debts for housing services. The prerequisites for increasing economic stability in the period of overcoming the effects of the coronavirus crisis are the prompt implementation of legal and regulatory changes aimed at ensuring economic reset and resumption of growth, increasing indirect government support and organizational and economic mechanisms to reduce negative economic consequences. The Government's action platform should focus on priorities: consolidating the nation's efforts to counter COVID-19 (even distribution of the pandemic burden, prioritizing budget expenditures to protect the lives of Ukrainian citizens); application of digital solutions to promote the development of the digital economy and the development of online business processes; mobilization of cooperation and support of business, as well as - deepening of international trade. Reducing threats to economic security, ensuring economic stability and protecting the economic interests of the state depend on the speed of economic reset, which should be based on a comprehensive analysis and consideration of risks.

Key words: economic security of the state, coronavirus crisis, risks to economic security, economic consequences of COVID-19, economic recovery, economic resilience.

Постановка проблеми. Збереження тривалого тренду волатильних та низьких темпів економічного зростання істотно посилює ризики для економічної безпеки України.

В умовах запровадження заходів протидії поширенню пандемії COVID-19 в Україні та світі ці ризики набули нового виміру і

можуть спричинити утворення негативних економічних ефектів та руйнівних наслідків. Це актуалізує потребу переосмислення ризиків економічної безпеці України в умовах пандемії COVID-19 та потребує реорганізації заходів із підвищення економічної стійкості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Дослідженнями феномену трансмісії пандемії COVID-19 та, відповідно, медичної кризи на економіку, його впливу на трансформацію бізнесу та моделі соціально-економічного розвитку, а також нагромадження специфічних економічних ефектів і ризиків опікується багато провідних учених, авторитетних фахових організацій, урядових структур, а також експертів, серед яких відзначаються дослідження експертів Групи Світового банку [1], Мс. Kinsey [2], Р. Болдвіна, Б. Ведер ді Мадуро [3], С. Бейкера, Н. Блума, С. Девіса, С. Террі [4], ОЕСР [5], МВФ [6].

Постановка завдання. Метою дослідження є визначення специфічних ризиків та викликів економічної безпеці України в умовах COVID-19 та організаційно-економічних механізмів їх подолання.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Медична невизначеність та безпрецедентність заходів у відповідь на пандемію COVID-19, а також трансформації всіх сфер суспільного життя дають змогу визначити COVID-19 феноменом, який кардинально перетворить архітектуру та ландшафт глобальної та національних економік.

Підстави так стверджувати засновуються на прогнозованій *наймасштабнішій та найглибшій світовій економічній рецесії з часів Другої світової війни* та, відповідно, найбільшому згортанні виробництва товарів і послуг у кожній країні, а також історичному з 1965 р. підвищенні пікового рівня безробіття. Очікується, що вихід із рецесії буде уповільненим та проблематичним, внаслідок чого зміниться структура попиту, а корекція виробництва кардинально змінить конкуренцію на багатьох ринках. При цьому, за очікуваними розрахунками провідних економістів Світового банку, спад ВВП на душу населення у багатьох країнах світу досягне історичного максимуму з 1870 р. [7].

Для України, за прогнозами експертів Групи Світового банку [1, с. 100] та згідно з квітневим оглядом МВФ [8], карантинні заходи в Україні призведуть до зниження ВВП на рівні -3,5–7,7%. У червневому звіті МВФ погіршив прогнози розвитку світової економіки у 2020 р. до -4,9 (-3,0% у квітневому прогнозі 2020 р.), у т. ч. США – -8,0% (-5,9%), Японії – -6,8% (-5,2%), Великобританії – -10,2% (-6,5%), РФ – -6,6% (-5,5%), країн Єврозони – -10,2% (-7,5%) тощо (рис. 1).

Водночас висока невизначеність перебігу COVID-19 та очікування другої хвилі не дають змоги вважати такі оцінки остаточними, а настання додаткових несприятливих подій може ще знизити ключові показники соціально-економічного розвитку країн.

Ця криза відрізняється також і масштабами залучення державної допомоги на її подолання. Порівняно з останньою світовою фінансовою кризою 2008 р. урядами багатьох країн демонструється значно більша готовність фінансувати компенсаційні заходи подолання наслідків COVID-19 та підтримки ділової активності й зайнятості. Так, за оцінками McKinsey [2, с. 37], для країн G20 сукупно обсяги фіскальних пакетів стимулювання економіки втричі перевищили відповідну позначку 2008 р. та становили 11,4% ВВП країн G20 проти 3,5% відповідно. Показово, що окремі країни такі пакети відносно останньої світової кризи кардинально збільшили підтримку, зокрема Німеччина – у 8,3 рази (з 3,5% ВВП у 2008 р. до 33,0% ВВП у 2020 р.), Японія – у 9,1 рази (з 2,2% ВВП до 21,0% ВВП), Великобританія – з 1,5% до 14,5 % ВВП та США – у 2,4 рази (з 2,8% ВВП до 12,1% ВВП відповідно). При цьому центральними регуляторами відповідних країн підготовлено кредитні лінії та понижено значення процентних ставок до нульових. Система державних фінансів України має суттєво меншу спроможність і повинна функціонувати в умовах критично раціонального використання ресурсів.

І хоча з другого півріччя у світі та Україні з обережним оптимізмом прогнозується економічна відлига, більшість експертів схиляється до визначення вкрай

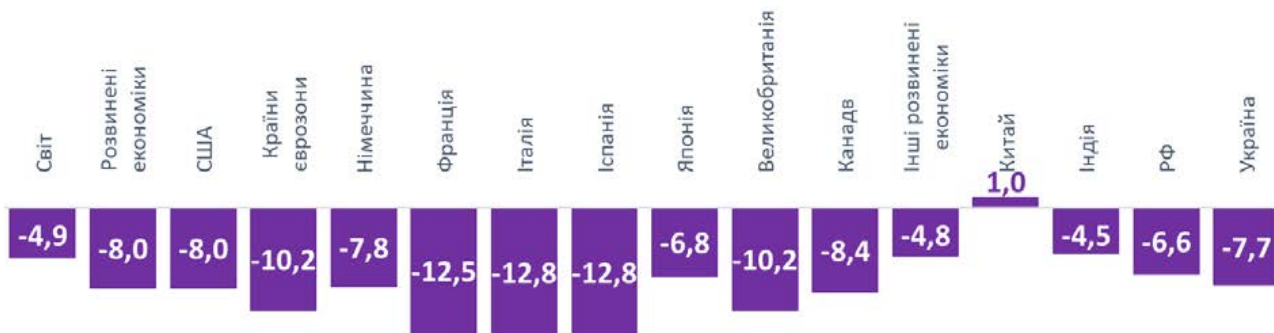

Рис. 1. Прогноз зміни річного реального ВВП у 2020 р. окремих країн та України, %

Джерело: МВФ, червень 2020 р.

помірних можливостей щодо швидкого перезавантаження економічного зростання. За оцінками МВФ, у 2020 р. номінальний ВВП України буде майже співставний із 2014 р., а купівельна спроможність населення знизиться щонайменше на 7,4% відносно 2019 р. (рис. 2). Для України відносно сприятливі умови економічного зростання у 2020 р. можуть скластися через високий світовий попит на продукцію АПК, зниження цін на імпортовані енергетичні товари за умов продовження структурних реформ у співпраці з міжнародними партнерами. Ситуація дещо поліпшиться у 2021 р., водночас такі темпи економічного відновлення все одно залишатимуть Україну серед незаможних країн Європи.

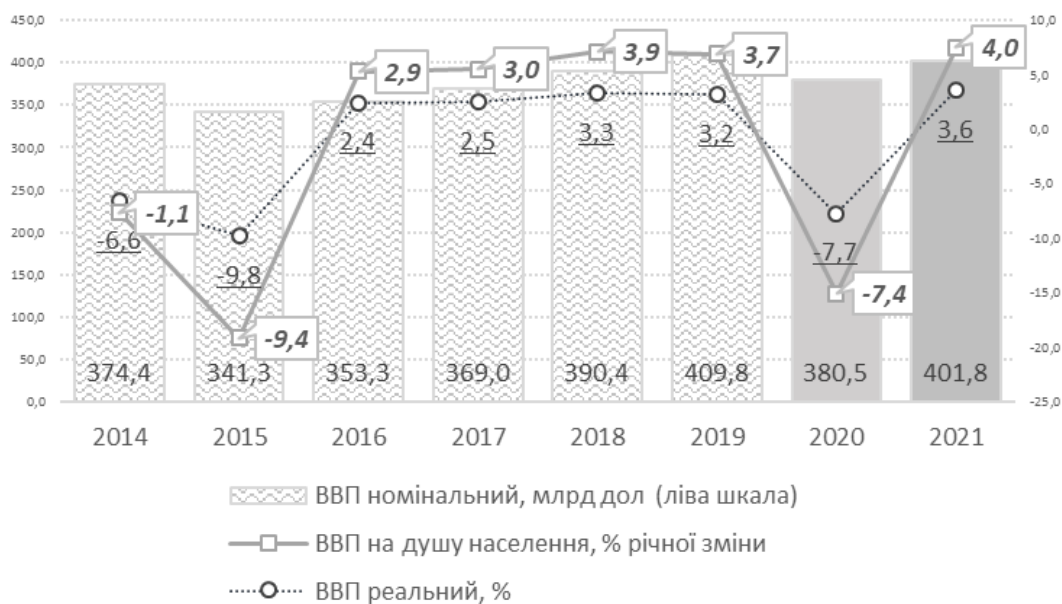
Попри невизначеність перебігу пандемії COVID-19 та ймовірність настання другої хвилі захворювання, у короткостроковому періоді слід очікувати погіршення параметрів соціально-економічного розвитку на тлі зниження ділової активності у світі та відповідного зниження цін на основні біржові товари, збоїв у регіональних ланцюгах поставок, скорочення туристичних потоків та пасажирських перевезень, а також звуження експортних ринків. За оцінками Групи Світового банку, найбільший негативний вплив коронакризи в Україні позначиться на доходах та споживанні, зумовлених, поміж іншого, і зниженням грошових переказів від трудових мігрантів через посилення карантинних заходів і певне ослаблення економічної активності у Польщі та інших країнах ЄС. Пролонгація карантину в Україні збільшить вторинні негативні наслідки, як то: збільшення кількості звільнень, закриття і банкрутства бізнесу, а також зниження ліквідності та якості активів у банках.

Поширення COVID-19 та запровадження заходів у відповідь, насамперед, на обмеження певних видів економічної діяльності зумовили в Україні підвищення низки ризиків економічної безпеки для різних суб'єктів економіки. У міру продовження карантину їхня дія і надалі буде посилюватися. Зокрема, найбільш уразливими для економічної безпеки громадян ризиками будуть:

- зупинка внаслідок карантину окремих видів діяльності і звільнення зайнятих там працівників (первинні ефекти), примусове відправлення працюючих у безоплатні відпустки, переведення на понижену оплату праці, що зумовлює певну втрату доходу;
- ланцюгове звільнення працівників через скорочення попиту (вторинні ефекти);
- скорочення додаткових джерел життєзабезпечення і критичне зниження доходів значної частини домогосподарств;
- фізична і/або фінансова недоступність для більшості населення критично важливих товарів та послуг, насамперед медикаментів, продуктів харчування та засобів протівірусного призначення, що ослаблює імунітет і посилює ймовірність розширення захворюваності.

Ризиками для економічної безпеки корпоративного сектору та малих і середніх підприємств слід визначити:

- втрату ринків збуту і критичне зниження доходів;
- порушення традиційних ланцюгів постачання і зумовлений цим дефіцит необхідних матеріалів та комплектуючих;
- ускладнення транспортування працівників на роботу, зростання непередбачених на це транспортних витрат;

Примітка: 2020–2021 рр. – прогноз

Рис. 2. Динаміка ВВП України у 2014–2021 рр., млрд дол. та % річної зміни

Джерело: МВФ, квітень 2020 р.

– погіршення фінансового стану підприємств, збільшення дебіторської та кредиторської заборгованості, нестача обігових коштів;

– посилення рейдерської активності: збільшення кількості випадків захоплення або заволодіння активів та/або корпоративних прав юридичної особи, у тому числі з використанням незаконних методів і засобів;

– недоброчесна реорганізація структури виробництва (монополізація): поглинання збанкрутілих компаній та тих, фінансовий стан яких погіршився, підприємствами-монополістами, насамперед вертикально організованими холдингами.

Ризиками для економічної безпеки держави слід визначити:

– суттєве навантаження на державний бюджет за значного скорочення його доходів, обмеженість можливості підтримання стабільності валютного курсу, обслуговування державного боргу за умов погіршення перспективи залучення нових запозичень;

– значне зростання в структурі дебіторської заборгованості частки боргових зобов'язань держустанов;

– критичне нагромадження заборгованості за житлово-комунальні послуги, що ускладнює можливість здійснення планових ремонтних робіт у комунальній сфері й погіршує і без того низький рівень дієздатності інженерних мереж, посилює їх аварійність і вимушені у зв'язку із цим витрати на усунення аварійних ситуацій, що виникають.

Отже, подолання наслідків коронакризи, яка наклалася на вже існуючу промислову стагнацію та економічну рецесію, ознаки яких спостерігалися вже наприкінці 2019 р., потребує застосування більш гнучкої моделі забезпечення економічної безпеки, що поєднує засоби державної фінансової підтримки з організаційно-економічними інструментами. Це дає змогу задіяти та оптимізувати використання децентралізованих ресурсів суб'єктів господарювання та населення через відповідні регуляторні важелі. Необхідними елементами у цьому є запобігання непередбачуваності у впроваджуваних регуляторних та правових змінах, протидія вчиненню корупційних діянь та інших порушень законних інтересів громадян та суб'єктів підприємництва внаслідок обмежень, пов'язаних із карантинном.

У середньостроковому періоді політика забезпечення економічної безпеки в умовах кризи, викликаній поширенням COVID-19, має бути орієнтована на забезпечення стійкого функціонування національної економіки в умовах високих епідемічних ризиків та створення передумов для швидкого економічного відновлення за послаблення протиепідемічних обмежень. Платформа дій уряду має бути зосереджена на пріоритетах: консолідації зусиль нації навколо протидії COVID-19 (рівномірний розподіл пандемічного

тягаря, пріоритет спрямування видатків бюджету на захист життєдіяльності громадян України); застосування цифрових рішень для сприяння розвитку цифрової економіки і розвитку онлайн-бізнес-процесів; мобілізація співпраці та підтримка бізнесу, а також поглиблення міжнародної торгівлі.

У цьому зв'язку уряду доцільно:

– створити антикризовий центр із залученням представників різних груп впливу, де на консолідованій основі прийматимуться рішення щодо забезпечення економічної безпеки у зв'язку з поширенням COVID-19, а також моніторингу виконання заходів залежно від сценарію розвитку епідемічної ситуації;

– у складі цього центру створити моніторингові групи для відслідковування ситуації та оперативного реагування на виникаючі загрози у важливих для економіки сферах (підприємництво, промисловий розвиток, агросектор, зайнятість, розрахунки у банківському секторі, надання комунальних послуг, соціального забезпечення, громадського порядку тощо);

– запровадити ризик-орієнтований підхід до формування заходів щодо запобігання негативним наслідкам порушення економічної безпеки населення, суб'єктів господарювання та держави на основі ухвалення цілісних та узгоджених між собою пакетів заходів;

– актуалізувати та підтримувати доступними засобами національні протоколи та процедури забезпечення безпеки громадян, задіяних у виробничих процесах, які застосовуються залежно від режиму карантину;

– розробити сценарний план дій щодо реалізації концепції економічного розвитку, спрямованої на попередження надмірних збитків залежно від тривалості і глибини обмежень карантинних заходів. Пріоритетними визначити такі сфери: постачання критичного імпорту, ланцюги постачань критично важливих матеріалів та комплектуючих; постачання на підприємства, які мають стратегічне значення для задоволення критично важливого попиту на внутрішньому ринку та експортує-ворюючі підприємства;

– в умовах прогнозованого зниження біржових цін на нафту в 2020 р. використати цей ресурс як джерело розширення можливостей суб'єктів економіки, у зв'язку з чим спільно з Антимонопольним комітетом України організувати роботу з моніторингу ринків нафти та газу та дотримання антимонопольного законодавства суб'єктами підприємницької діяльності;

– ініціювати здійснення НКРЕКП разом з іншими зацікавленими сторонами моніторингу стану оплати та якості надання житлово-комунальних послуг, опрацювати заходи щодо контролю над обсягом і вартістю фактично наданих послуг, унеможливлення списання на населення тіньових

витрат у формі неотриманих послуг, обмежити можливість припинення надання послуг унаслідок нарощування заборгованості у зв'язку з погіршенням платоспроможності домогосподарств (під якого, ймовірно, настане у серпні-вересні);

– встановити перелік критично необхідних для економічної безпеки сфер економічної діяльності та підприємств, які не можуть бути обмежені у здійсненні діяльності, та категорій працівників, діяльність яких потребує додаткових процедур та підвищених засобів захисту здоров'я (у тому числі медичного персоналу, сезонних працівників у сільському господарстві та логістиці);

– підготувати на підприємствах державної форми власності плани скорочення непродуктивних витрат, а також оптимізації обмежених виробничих потужностей в умовах перебоїв із постачанням матеріалів та комплектуючих унаслідок порушення логістики, у тому числі на зовнішніх ринках;

– створити та залучити до роботи координаційного органу дорадчу групу з питань цифрових трансформацій для опрацювання спільних підходів та рішень, які дадуть змогу знижувати загрози економічній безпеці на основі сучасних цифрових технологій.

Висновки з проведеного дослідження.

Підтверджено, що специфічні ризики медичної невизначеності, поглиблення цифрового та соціально-економічного розриву з іншими країнами, збільшення нерівності пандемічного навантаження в умовах COVID-19 генерують найбільш істотні загрози економічній безпеці України. Забезпечення національних економічних інтересів полягає у системному аналізі ризиків економічної безпеки та їх урахуванні в ключових програмних документах соціально-економічного розвитку, прискоренні реорганізації бізнес-моделей, розширенні інвестицій у драйвери майбутнього розвитку, пришвидшенні адаптації економічних процесів до цифрових трансформацій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. World Bank. Global Economic Prospects, June 2020. Washington, DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/> (дата звернення: 02.07.2020).
2. McKinsey & Company. COVID-19: Global health and crises response. URL: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/risk/our%20insights/covid%2019%20implications%20for%20business/covid%2019%20may%2027/covid-19-facts-and-insights-june-1-vf.pdf> (дата звернення: 02.07.2020).
3. Centre for Economic Policy Research. Mitigating the COVID. Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes. Edited by Richard Baldwin and Beatrice Weder di Mauro. URL: <https://voxeu.org/system/files/epublication/COVIDeconomicCrisis.pdf> (дата звернення: 02.07.2020).
4. Scott Baker, Nicholas Bloom, Steven Davis, Stephen Terry. COVID-induced economic uncertainty and its consequences. URL: <https://voxeu.org/article/>

covid-induced-economic-uncertainty-and-its-consequences (дата звернення: 02.07.2020).

5. OECD. Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity. URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/evaluating-the-initial-impact-of-covid-19-containment-measures-on-economic-activity-b1f6b68b> (дата звернення: 02.07.2020).

6. IMF. World Economic Outlook Update, June 2020. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WEO/2020/Update/June/English/WEOENG202006.ashx?la=en> (дата звернення: 02.07.2020).

7. Ayhan Kose, Aka Sugawara. Understanding the depth of the 2020 global recession in 5 charts. JUNE 15, 2020. URL: https://blogs.worldbank.org/opendata/understanding-depth-2020-global-recession-5-charts?cid=EXT_WBBlogTweetableShare_D_EXT (дата звернення: 02.07.2020).

8. IMF World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown. April 2020. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/index.aspx> (дата звернення: 02.07.2020).

REFERENCES:

1. World Bank. Global Economic Prospects, June 2020. Washington, DC: World Bank. URL: <https://openknowledge.worldbank.org/handle/10986/> (accessed 2 July 2020).
2. McKinsey & Company. COVID-19: Global health and crises response. URL: <https://www.mckinsey.com/~media/mckinsey/business%20functions/risk/our%20insights/covid%2019%20implications%20for%20business/covid%2019%20may%2027/covid-19-facts-and-insights-june-1-vf.pdf> (accessed 2 July 2020).
3. Centre for Economic Policy Research. Mitigating the COVID. Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever It Takes. Edited by Richard Baldwin and Beatrice Weder di Mauro. URL: <https://voxeu.org/system/files/epublication/COVIDeconomicCrisis.pdf> (accessed 2 July 2020).
4. Scott Baker, Nicholas Bloom, Steven Davis, Stephen Terry. COVID-induced economic uncertainty and its consequences URL: <https://voxeu.org/article/covid-induced-economic-uncertainty-and-its-consequences> (accessed 2 July 2020).
5. OECD. Evaluating the initial impact of COVID-19 containment measures on economic activity URL: <https://www.oecd.org/coronavirus/policy-responses/evaluating-the-initial-impact-of-covid-19-containment-measures-on-economic-activity-b1f6b68b> (accessed 2 July 2020).
6. IMF. World Economic Outlook Update, June 2020. URL: <https://www.imf.org/~media/Files/Publications/WEO/2020/Update/June/English/WEOENG202006.ashx?la=en> (accessed 2 July 2020).
7. Ayhan Kose, Aka Sugawara. Understanding the depth of the 2020 global recession in 5 charts. JUNE 15, 2020. URL: https://blogs.worldbank.org/opendata/understanding-depth-2020-global-recession-5-charts?cid=EXT_WBBlogTweetableShare_D_EXT (accessed 2 July 2020).
8. IMF World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown. April 2020. URL: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/weo/2020/01/weodata/index.aspx> (accessed 2 July 2020).